

РОЗВИТОК РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

М. ГЕДІН

Київський національний лінгвістичний університет

Анотація

У статті аналізується актуальність використання та збереження історико-культурної спадщини як ресурсної основи релігійного туризму. Узагальнено та систематизовано теоретико-методологічні основи релігійного туризму, його потенційні можливості та показано територіальний аспект розвитку.

Ключові слова: туризм, релігійний туризм, паломницький туризм, екскурсійно-пізнавальний туризм, науково-релігійний туризм, історико-культурна спадщина.

Аннотация

В статье анализируется актуальность использования и сохранения историко-культурного наследия как ресурсной основы религиозного туризма. Обобщены и систематизированы теоретико-методологические основы религиозного туризма, его потенциальные возможности и показан территориальный аспект развития.

Ключевые слова: туризм, религиозный туризм, паломнический туризм, экскурсионно-познавательный туризм, научно-религиозный туризм, историко-культурное наследие.

Summary

The article analyzes highlights the actual use and maintenance of historical-cultural heritage as a resource basis of religious tourism. The generalized and methodological bases of religious tourism, its potential abilities and shown territorial aspect of its development are discovered and systematized.

Key words: state administration, tourism, religious tourism, pilgrimage, excursion-cognitive tourism, scientific-religious tourism, historical and cultural heritage.

Туризм займає надзвичайно важливе місце в розвитку сучасної України. Він є своєрідною візитною карткою нашої держави, що знайомить з особливостями і розвитком її національної культури, історією, традиціями та духовним потенціалом. Із здобуттям незалежності Україна отримала можливість реалізувати своє незаперечне право на присутність у європейському культурному просторі завдяки своїм оригінальним і неповторним культурним цінностям. Значною мірою це досягається засобами туризму.

Сучасна українська туристична галузь є невід'ємною складовою світового туристичного процесу. Незважаючи на всі політичні та соціально-економічні негаразди останніх років, індустрія туризму стала тією галуззю народного господарства України, яка з року в рік без залучення значних державних дотацій стабільно нарощує обсяги туристичної діяльності.

На жаль, внутрішній туризм в Україні сьогодні ще не здатен належним чином забезпечити значні надходження до державного бюджету, хоча прогноз на перспективу досить оптимістичний: країна має всі необхідні умови і ресурси для розвитку внутрішнього туризму, серед яких ключовий фактор – історико-культурна спадщина нашої держави¹. Значну її частину складають архітектурні пам'ятки, що збереглися до наших днів, більшість з яких є культовими спорудами. Два таких архітектурних комплекси – Києво-Печерська лавра і Софія Київська – рішенням ЮНЕСКО включені до реєстру світової культурної спадщини, хоча в Україні ще багато історико-культурних об'єктів заслуговує на зарахування до цієї почесної категорії². З огляду на це надзвичайної актуальності набуває популяризація національної історико-культурної спадщини, зокрема релігійної, шляхом включення її об'єктів в інфраструктуру вітчизняного та іноземного туризму.

Ось чому перед сучасною туристичною галуззю України стоїть низка надзвичайно важливих завдань. Це систематизація і вивчення пам'яток історії та культури як екскурсійних об'єктів, остаточний вихід України із стану духовної ізоляції, в якій вона перебувала за радянських часів, подолання наслідків впливу комуністичних ідеологем у туристичній справі тощо. Не менш важливим завданням є інтенсивне поширення інформації про українську культуру як важливу туризмознавчу компоненту загальноєвропейського суспільного і духовного життя. Зважаючи на сьогоденну політичну ситуацію в нашій країні, це завдання особливо актуалізується.

Крім того, слід наголосити, що Україна й сама залишила чимало яскравих зразків культури і мистецтва в багатьох країнах. Зокрема, з іменем доньки Ярослава Мудрого Анни, дружини французького короля Генріха I, пов'язане поширення культурних впливів Русі доби Ярослава Мудрого³. Про це свідчить «Реймське Євангеліє», написане кирилицею, яке привезла до Франції донька київського князя – королева Франції. Згодом на цьому Євангелії присягали французькі монархи під час коронації.

Україна має значний рекреаційний потенціал (мінеральні води Трускавця, Моршина, можливості для гірськолижного відпочинку, привабливі умови для літнього оздоровлення на узбережжі Чорного та Азовського морів та інші), організації річкових та морських круїзів⁴. Як уже зазначалося вище, Україна може пишатися багатою історико-культурною спадщиною, окрасою якої є численні пам'ятки трипільської культури, антична спадщина причорноморських міст-полісів, архітектурні перлини Старокиївської держави, пам'ятки українського бароко та багатьох інших явищ мистецтва.

До 2014 року попри суспільно-політичні негаразди в Україні, туризм демонстрував неабияку життєздатність і динамізм, у чому переконують статистичні дані, оприлюднені Державною службою туризму і курортів. Зокрема, за даними Адміністрації Держприкордонслужби України, протягом 6 місяців 2012 року Україну відвідали 11,3 млн. іноземних туристів, що на 19% або на 1,8 млн. осіб більше, ніж за аналогічний період 2011 року⁵. Однак тенденція 2014 року виявилася не дуже приємною, адже порівняно з 2013 роком більш ніж на 90% зменшилася кількість іноземних туристів, які відвідали Україну у 2014 і 2015 роках. Зокрема, за даними Державної служби статистики (Держстату), у 2015 році Україну відвідали 15159 іноземних туристів, в 2014 р. – 17070 осіб⁶. Для порівняння, у 2013 році в Україну прибуло понад 232 тисячі іноземних відвідувачів.

Водночас загалом кількість іноземців, які відвідали Україну, скоротилася вдвічі – з 24,6 млн. 2013 року до 12,4 млн. 2015-го. Натомість кількість українців, які виїжджали за кордон, майже не змінилася: 2013 року – 23,7 млн., 2015 р. – 23,1 млн. Кількість українців-туристів, які виїжджали за кордон, за два роки скоротилася на 50% – з 2,5 млн. до 1,6 млн.⁷

Змінити невтішні статистичні дані має, зокрема, релігійний туризм, який викликає великий інтерес з боку не лише віруючих, а й інших груп населення. Це можна пояснити відродженням церковного життя й утвердженням в країні конституційного принципу свободи совісті після тривалого періоду заборон і репресій щодо релігії і насильницького впровадження атеїзму⁸.

Туристично-екскурсійна робота в Україні в нових умовах стає важливим джерелом отримання знань про історію розвитку релігії в Україні, яка є духовним стрижнем будь-якої національної культури та об'єднавчою основою нації. Володіння відповідним масивом знань є необхідною умовою подальшого розвитку суспільства і збереження його культурних надбань.

Релігія – це феномен духовного життя, світоглядна основа, що відбивається в ідеалах, уявленнях, морально-етичних нормах та інших формах репрезентації історичного досвіду людства, які виконують регулятивну роль у життєдіяльності людини, формують її ставлення до навколишнього світу, спрямовують соціальну активність і поведінку. Тому незаперечною є роль релігійних уявлень у формуванні національної культури.

Питання розвитку релігійного туризму знайшло своє найбільш узагальнене відображення в окремих працях істориків, географів, мистецтвознавців, і викладені, зокрема, в навчальних посібниках, авторами яких є О.І. Шаблій, Л.Т. Шевчук, С.В. Павлов, О.О. Бейдик⁹. Втім, матеріал, присвячений конкретним проблемам розвитку релігійного туризму, має надто загальний характер. Наприклад, статті П.Л. Яроцького, Н.С. Жданова обмежуються лише висвітленням факторів, що сприяють становленню релігійного туризму¹⁰.

Водночас позиціонування України як туристично привабливої держави є надзвичайно актуальною справою. Наша країна належить до тих, що можуть задовольнити найвибагливіші смаки іноземних туристів, забезпечивши належні умови організації пізнавального, ділового, оздоровчого, і, звичайно, релігійного туризму. Багатотисячолітня культурно-історична спадщина України, зокрема релігійна, відображає все розмаїття її духовного життя, її популяризація сприяє всебічному розвитку суспільства в цілому. Метою цієї статті є визначення та поглиблений аналіз особливостей та перспектив розвитку релігійного туризму в Україні.

Паломницький туризм відбиває прагнення віруючих вклонитися святим для них місцям і здійснити з цією метою певну сукупність поїздок. Серед причин паломництва можна виділити: намагання реалізувати важливі для віруючих завдання; бажання зцілитися від душевних і фізичних недуг; помолитися за рідних і близьких; віднайти благодать; виконати богоугодну роботу; відмолити прощення гріхів; висловити подяку за отримані блага; проявити відданість вірі; прагнення до подвижництва в ім'я віри; знайти сенс життя та ін.¹¹ Паломництво передбачає, зокрема, дії в умовах особливих, добровільно взятих на себе труднощів, що символізують готовність людини пожертвувати матеріальними цінностями в ім'я вічних духовних. В індуїзмі, православ'ї та католицизмі отримали розвиток піші паломництва. Люди вирушають у подорожі, коли їм недостатньо ритуальних дій у місцях звичайного середовища проживання. Термін «паломництво», як вважають філологи, походить від слова «пальма» – гілки саме цього дерева привозили перші паломники-християни, побувавши у Святій землі під час свята «Вхід Господній в Єрусалим»¹². Під час тріумфального входу Ісуса Христа в Єрусалим віруючі усипали його шлях гілками пальми.

Проблематика релігійного туризму не достатньо висвітлена в українській науковій літературі. Це проблеми наукової рецепції об'єктів релігійного туризму, суті та специфіки релігійного туризму як явища комунікації, сукупності впливів його об'єктів на людську особистість, ціннісно-сміслового обрису людської особистості, який актуалізується завдяки мандрівкам об'єктами релігійного туризму, етичний кодекс поведінки в культових місцях, проблеми історичної пам'яті, співдії з громадами всередині полікультурного суспільства та багатьох інших, які тією чи іншою мірою пов'язані з сутністю релігійного туризму.

У всі часи, починаючи з античності, туризм був унікальною діяльністю людини, пов'язаною з пізнанням навколишнього світу. Суть туризму полягає в тому, що людина безпосередньо, особисто, як сприймаючий суб'єкт, стає реципієнтом нового в результаті здійснення мандрівки, подорожі. В такому разі мета подорожі, заради якої здійснюється мандрівка, стає безпосередньо об'єктом сприйняття туриста, який є суб'єктом – активною сприймаючою стороною комунікації, а туризм в цілому є одним із проявів комунікаційної діяльності¹³.

Кінець другого – початок третього тисячоліття увійшов в історичний процес з нерозв'язаними, часом з вкрай загостреними етнорелігійними проблемами. Останнім часом світ дедалі частіше стикається з етнічними і релігійними конфліктами. Релігійний екстремізм загрожує не лише окремим країнам і народам, а став реальною загрозою світовому миру і міжнародній безпеці¹⁴. Етнорелігійні конфлікти спалахують майже на всіх континентах. Криваві зіткнення відбуваються між християнами і мусульманами у ряді країн Азії та Африки (Філіппінах, Індонезії, Замбії, Судані, Сомалі та ін.), на Балканах (у Боснії, Герцеговині, Косово, Македонії). Релігійний екстремізм спричиняє суспільну напругу і людські жертви в Індії

та Пакистані (індуїстсько-ісламські зіткнення). Конфлікти у Середній та Центральній Азії (Узбекистан, Таджикистан, Киргизія, Афганістан) і на Кавказі значною мірою викликані релігійним екстремізмом, базою якого є ісламський фундаменталізм, що уже вписав криваві сторінки в новітню історію таких країн, як Алжир, Єгипет, Ліван, та постійно підживлює палестино-ізраїльський конфлікт¹⁵.

Останнім часом терористичні акції релігійних екстремістів безпосередньо здійснюються проти туристів і туристських фірм та компаній (Єгипет, Алжир, Ізраїль, Індія, Пакистан). У результаті окремі країни закривають свої кордони для міжнародного туризму, індустрія туризму в них занепадає, знищується його інфраструктура, а відтак виснажується державний бюджет, знижується життєвий рівень населення (прикладом можуть бути території колишньої Югославії або події 1988 року в Єгипті, коли ісламські фундаменталісти розстріляли 54 туристи з Європи біля єгипетських пірамід, внаслідок чого цей регіон був закритим для міжнародного туризму)¹⁶.

Повалення тоталітарних режимів у Східній і Центральній Європі викликало вихід на поверхню проблем, що не розв'язувалися десятиліттями, оскільки були «законсервовані» диктаторськими режимами. Агресивні націоналізм і нетерпимість, ксенофобія і конфесійний шовінізм вирвалися на поверхню суспільного життя цих регіонів¹⁷.

В Україні немає виявів релігійного екстремізму, який значно посилювався наприкінці другого тисячоліття і завдає шкоди міжнаціональним відносинам, співіснуванню різних народів, рас, культур, релігій, зокрема такому дієвому гуманітарному чиннику розвитку й утвердженню цього співіснування, як міжнародний туризм¹⁸.

В Україні функціонує демократичне законодавство, яке забезпечує свободу совісті та вільну діяльність релігійних організацій і покликане забезпечити українське суспільство від міжконфесійних конфліктів. Поліконфесійність і поліетнічність України збалансовуються низкою законодавчих актів, які відповідають стандартам міжнародного, зокрема європейського, законодавства. Це забезпечує міжетнічну стабільність в українському суспільстві, його захист від будь-яких небажаних етноконфесійних трансформацій¹⁹. Саме тому Україна має підстави стати країною безпечною і привабливою для міжнародного туризму, зокрема релігійного, паломницького. Релігійні традиції українського народу та наявні сакральні ресурси сприяють формуванню стійкого попиту на паломницькі тури та формуванню в нашій країні оптимального ринку релігійного туризму²⁰.

В умовах конституційно закріпленої рівності релігій перед законом важливо не залишити поза увагою духовні надбання всіх церков, конфесій, що існують в Україні. Важливе місце в культурі України належить церковним пам'яткам національних меншин. Чимало їх культових споруд є архітектурними пам'ятками загальнонаціонального значення, які не можуть не бути враховані при розробці туристично-екскурсійних маршрутів²¹. Це пов'язано не лише з необхідністю задоволення духовних потреб віруючих, а й забезпечує ознайомлення широких верств населення з розмаїттям духовного життя в Україні, історією її релігійного життя і одночасно сприяє підвищенню культури міжконфесійних та міжнаціональних відносин²².

Наприкінці 1980-х рр. почалося відновлення низки християнських святинь в Україні. Релігійні споруди, перетворені за радянських часів на склади, клуби або просто закриті, поступово поверталися віруючим. Подією величезної ваги стало відновлення Успенського собору Києво-Печерської лаври, реконструкція якого завершилася у 2000 році. З відродженням церкви поступово відроджувалися і традиції християнського паломництва. Першорядними об'єктами для паломницьких туристично-екскурсійних маршрутів ставали насамперед численні монастирі, що протягом історії були важливими осередками духовності на теренах України.

Подорожі з релігійними цілями можна вважати найдавнішим видом туризму, що має глибокі історичні корені. Одними з перших туристів були середньовічні прочани. У силу

релігійних переконань або цікавості щодо своєї або чужої віри, люди у всьому світі подорожують, щоб відвідати Святу Землю, Ватикан, Мекку, монастирі та інші святі місця²³. Паломництва відбувалися і відбуваються для того, щоб позбутися хвороб, уникнути нещастя, спокутувати гріхи. Паломники з Англії в XIV–XV століттях здійснювали подорожі головним чином до Риму та Єрусалиму і найчастіше вони були пов'язані з серйозними труднощами. Починаючи з 1388 року англійські палігрими, за наказом короля Ричарда II, зобов'язані були отримати і мати при собі спеціальні дозволи, прообраз сьогоденного паспорта. Одні паломники подорожували з міркувань віри, багато інших вирушали в дорогу просто з любові до подорожей, очікуючи знайти спілкування з веселими супутниками, розваги в придорожніх харчевнях та інші задоволення. Паломництво має місце і в наш час. Багато віруючих їдуть до Єрусалиму вклонитися Гробу Господньому. Прихильники ісламу їдуть у хадж до Мекки²⁴.

З розширенням мережі туристичних послуг до здійснення паломницької подорожі з метою поклоніння як власним духовним святиням, так і святиням інших народів і культур залучається дедалі більша кількість туристів. Це вплинуло на розвиток і формування сучасної теорії туризму (туризмології), згідно з якою різноманітність релігійних святинь, духовних центрів та різноманітних релігійних шкіл розглядається як надбання всього людства²⁵.

Як зазначають розробники і дослідники цієї теорії, в більшості випадків важко встановити чітку диференціацію мотивів, які спонукають людину XXI століття здійснювати подорож до релігійних святинь. Основою ж такої мотивації постає, насамперед, духовна потреба. Беручи за головний критерій туризмології насамперед туристичну подорож та ряд пов'язаних з нею послуг, під релігійним туризмом розуміється «вид діяльності, пов'язаний з наданням послуг і задоволенням потреб туристів, подорожуючих до святих місць і центрів релігійного поклоніння»²⁶.

Слід зазначити, що в більшості сучасних країн галузь релігійного туризму є досить розвинутою і прибутковою, супроводжується державною підтримкою та приватними інвестиціями. У сучасного релігійного туризму є різновиди: паломництво та екскурсійно-пізнавальні тури релігійної спрямованості.

Можна виділити різні види паломництва, які поширені на території України. За кількістю учасників і ознакою сімейної приналежності розрізняють індивідуальні, сімейні і групові паломництва. За тривалістю можна визначити паломництва тривалі і короткі. За православним каноном, паломництвом вважалася поїздка тривалістю більше 10 днів. Залежно від того, в якій країні розташовані об'єкти, відвідувані паломниками, існують поїздки внутрішні і зарубіжні²⁷.

Паломники зазвичай висувають набагато менше вимог до рівня та якості обслуговування, харчування, розміщення, ніж пересічний турист. Вони зупиняються на ніч у келіях монастирів, на території ашрамів, у наметових містечках (під час хаджу, наприклад), можуть ночувати в храмах на підлозі або просто на вулиці. Вибір їжі зазвичай невеликий, і вона скромніша, ніж у туристів. У християнських країнах під час постів їжа пісна, в Індії – вегетаріанська²⁸. Паломництва пов'язані з відвідуванням певних місць, що визнані святими. Це можуть бути монастирі, храми, природні об'єкти – гори, річки, озера, гаї, печери. Часто паломництва бувають приуроченими до певних свят. Скажімо, в християнстві паломництво у той чи інший храм або монастир може бути приурочено до дня святкування пам'яті місцевошанованих святих²⁹. У Ватикан, як правило, вирушають прочани послухати пасхальну проповідь Папи Римського.

Різновидом паломницького туризму є духовно-паломницький туризм, який поки має досить вузьку соціально-психологічну базу. Маються на увазі поїздки туристів з Північної та Південної Америки, Західної та Східної Європи на різні духовні практики, насамперед в Індію, а також у Китай, Тибет, Непал, Японію. Наприклад, одна з мусульманських організацій

Казахстану планувала направити своїх членів у міжконфесійний похід до Тибету. Хоча там немає мусульманських святинь, регіон є дуже притягальним для відвідування в духовному відношенні³⁰.

В Індії об'єктами уваги туристів служать ашрами – центри медитації, йоги, філософії, керовані духовними вчителями, багато з яких відомі далеко за межами Індії. Практики та настанови, які надаються в багатьох ашрамах, а також у Золотому Місті, часто виходять за рамки релігійних відправлень або не мають безпосереднього релігійного підґрунтя. Вони мають універсальний характер і важливі для людей різних віросповідань, національностей, статі, віку та професії, які прагнуть духовного і морального самовдосконалення, пізнання своєї внутрішньої духовної природи³¹. Водночас духовно-паломницький туризм близький до інших видів туризму. В Індії існують «святі місця», де розташовані рекреаційні курорти, куди приїжджають на лікування як індійці, так і іноземці. Поїздки до цих об'єктів включають елементи релігійного, спортивного та лікувально-оздоровчого туризму³².

За оцінками фахівців Всесвітньої туристської організації (ВТО), релігійний туризм через декілька років може зайняти до 20% світового туристичного ринку. Тим більше, що паломників зазвичай не бентежать навіть військові дії, що ведуться в районі святинь. Згідно з певними приписами, кожен православний має хоч раз відвідати Святу землю, побувати на горі Афон та ін.³³ Подібні настанови є важливими і для мусульман, яким необхідно здійснити хадж до Мекки. У давні часи паломництво мало приватний характер і не забезпечувало необхідні для подорожування послуги³⁴. Відтоді багато змінилося, але на сучасному етапі туристичні послуги не завжди відповідають певним стандартам, що стали притаманними в'їзному туризму. Причинами цього є:

- недостатність власного досвіду у нормативно-правовому, науково-методичному забезпеченні розвитку релігійного туризму;
- недостатнє фінансування релігійного туризму;
- недостатня компетентність фахівців з його організації.

Релігійні туристи і, передусім, прочани вирушають у подорож, коли в них виникає потреба зробити щось більше, ніж звичайні культові дії у місцях їхнього проживання. Об'єктами залучення релігійних туристів є місця поклоніння віруючих та релігійні центри. Розвиток загального інтересу до релігійного туризму не обійшов і Україну.

Останнім часом зростає кількість туристичних фірм з організації релігійних і паломницьких турів, а також деяких паломницьких служб, організованих при монастирях, церквах, а також інших релігійних організаціях. На українському ринку туризму вже сформувалися фірми, що займаються практичною організацією паломницьких поїздок, спеціалізуються у наданні послуг у сфері релігійного туризму, оформленні візових, митних та інших формальностей³⁵. Тільки за останні роки значно збільшилася кількість туристів, які здійснюють паломництво до релігійних святинь України, а також прямують за кордон з релігійно-пізнавальною метою. Основні маршрути таких поїздок пролягають до Ізраїлю, Італії, Греції, Кіпру, Туреччини, Єгипту, Саудівської Аравії, Індії, Китаю та Тибету³⁶.

В Україні здавна приймали паломників в освячених церквою місцях, а українські паломники відвідували «святі місця» в далеких землях. Це не був туризм у сучасному розумінні цього явища, але вже починали формуватися комунікативні, інформативні, соціальні та інші функції туризму. На українській землі, як засвідчують давні літописи і хроніки, побувало багато подорожуючих зі Сходу і Заходу³⁷. Їх приваблювала краса української природи, шляхетність душі українського народу, духовна велич Києво-Печерської лаври, Софії Київської, численні мистецько-культурні і сакральні пам'ятки інших регіонів України.

В Україні збереглися історико-культурні пам'ятки християнства, ісламу, іудаїзму та інших релігій і етносів. Вони притягальні культурними і сакральними осередками для українців,

євреїв, кримських татар, караїмів, інших вихідців з України та їхніх нащадків, які проживають вже за її межами³⁸. Останніми роками ці люди здійснюють приватні і неорганізовані паломницькі поїздки до місць, пов'язаних з пам'ятними датами, подіями, визначними особистостями їхнього етноконфесійного минулого.

Без перебільшення можна сказати, що сакральні тури – одне з найдорожчих у світі туристичних задоволень. Наприклад, двотижневий тур по сакральних місцях Шотландії з відвідуванням священних островів Іона і Кайе коштує \$ 4325. В Україні туризм такого роду поки що не розвинений, в основному це дводенні поїздки до Почаєва або Києво-Печерської лаври вартістю від 650 грн. плюс харчування³⁹.

На теренах України перетинається не лише православний Схід і католицький Захід, а й Схід і Захід у етно-цивілізаційному вимірі. Починаючи з середини XVI століття, з часів Реформації, Україна стає притулком для багатьох протестантських течій – лютеранства, кальвінізму, соцініанства, згодом – баптизму, адвентизму, п'ятидесятництва, свідків Ієгови та ін., а сьогодні – різних харизматичних течій, неорелігій. Ще раніше на українській землі з'явилися іудаїзм та іслам. Отже нині маємо досить різнобарвну конфесійну карту України⁴⁰. Тут пускають коріння, знаходять прихильників і послідовників нові християнські та нехристиянські релігійні течії, відгалуження, групи, іноді досить екзотичні, далекі від національної традиції та культури.

У правовій державі, демократичному суспільстві гарантується вільний світоглядний, віросповідний вибір, якщо він не виходить за межі загальнолюдської етики, не перешкоджає утвердженню сутнісних основ людського існування, інтелектуальному, моральному розвитку особи, цивілізованому співжиттю громадян. Тому національні культури, конфесійні відмінності, світоглядний плюралізм не повинні бути в Україні підґрунтям для релігійного екстремізму та етнорелігійної ворожнечі. Християнство, що ґрунтується на Біблії, має чимало спільного з іудаїзмом, а також з ісламом, який увібрав багато сакральних сюжетів Старого та Нового Заповітів. Усі конфесії доповнюють одна одну і в багатьох аспектах – не лише есхатологічному, а й культурологічному й етичному – можуть гармоніювати між собою⁴¹. Отже, Україна – перспективна, безпечна та приваблива країна для розвитку міжнародного релігійного туризму.

Регіонами активного релігійного туризму в Україні можуть бути:

1. Крим (тут зосереджені пам'ятки християнства і дохристиянських релігій, іудаїзму, ісламу);
2. Умань, Бердичів, Меджибіж, Тараща, інші міста, пов'язані з історією хасидизму, захороненням цадиків, глав хасидських громад. Ці місця відвідують щорічно десятки тисяч прочан-хасидів із США, Ізраїлю. Хасидизм – духовний феномен українського єврейства, що виник у XVIII столітті як опозиція догматично-обрядовому формалізму і рабинській ортодоксії. Сьогодні ця секта іудаїзму грає позитивну роль в активізації українсько-єврейських контактів;

3. Галичина, Буковина, Закарпаття – пограниччя латинської і візантійської культури, перехрестя західного і східного християнства; регіон, в якому збереглися «святі місця» католицизму, православ'я, іудаїзму, протестантизму, вірменської церкви, ознайомлення з якими матиме важливе значення;

4. Низка міст обласного і районного підпорядкування (Вінниччина, Житомирщина, Хмельниччина, Волинь) відтворюють національну і сакральну культуру княжої доби і середньовіччя, ренесансу і бароко, співіснування католицького і православного світу; ознайомленням з багатою героїчною, сакральною і культурною мінувшиною українського народу може стати кільцевий туристський маршрут Острог – Пересопниця – Берестечко – Володимир-Волинський, а також замки Галичини – Золочів, Бережани тощо;

5. Новим туристським прочитанням славнозвісного твору Олеся Гончара «Собор» може стати туристський маршрут у степову Україну до пам'яток, пов'язаних із Запорозькою Січчю;

6. Туристське відтворення шляху «від варяг у греки» поверне історичну пам'ять до витоків київського православ'я, знакових постатей української історії та доленосних подій, пов'язаних із запровадженням християнства – князів Аскольда і Діра, першої княгині-християнки Ольги та рівноапостольного Володимира Великого. Туристичні маршрути Києвом, Черніговом та іншими містами центральної України в перспективі розвитку міжнародного (та й внутрішнього, загальноукраїнського) туризму можуть і мають стати, завдяки зосередженню у них історико-культурних і сакральних пам'яток, своєрідним туристським засвоєнням багатой української культури і духовності.

Для повноцінного розвитку релігійного туризму в Україні надзвичайно важливо досягти збереження мирного співіснування, спокою, злагоди між усіма етносами і культурами, конфесіями та віруваннями багатонаціональної України. Міжнаціональний і міжконфесійний мир – підґрунтя та запорука успішного розвитку міжнародного туризму в Україні. А це вимагає від українських туристичних організацій, спеціалістів туристської індустрії та туристської культури поряд з іншими філософськими та гуманістичними засадами туризмознавства засвоїти, сповідувати та пропагувати й релігієзнавчі засади, про які йшлося вище:

1. На терені України зустрівся та зімкнувся не лише православний Схід і католицький Захід, а й Схід і Захід у масштабному, цивілізаційному вимірі. Починаючи від часів Реформації, Україна стає притулком різних протестантських течій – лютеранства, кальвінізму, соцініанства, згодом – баптизму, адвентизму, п'ятидесятництва, свідків Іегови, а сьогодні – різних харизматичних течій, неорелігій. Ще раніше на українській землі прижилися іудаїзм та іслам. Отже, нині маємо досить різнобарвну конфесійну карту України. Тут пускають коріння, знаходять прихильників і послідовників нові християнські та нехристиянські течії, відгалуження, групи, іноді досить екзотичні, далекі від національної традиції та культури.

2. У правовій державі, демократичному суспільстві гарантується вільний світоглядний вибір, якщо він не виходить за межі загальнолюдської етики та моралі, не перешкоджає державним інтересам, інтелектуальному, духовному розвитку особи, цивілізованому співжиттю громадян.

3. Національні культури, конфесійні відмінності, світоглядний плюралізм не повинні бути в Україні підґрунтям для релігійного екстремізму і етнорелігійної ворожнечі. Адже християнська культура, що ґрунтується на Євангелії, має спільні корені з культурою іудейською, що ґрунтується на Торі, та ісламською, яка в Корані увібрала багато сакральних сюжетів Старого та Нового Заповітів. Усі вони доповнюють одна одну і в багатьох аспектах – не лише провіденціальному й есхатологічному, а й культурологічному й етичному – можуть гармоніювати між собою.

Україна постає перед іноземним туристом країною самобутньої культури, історії, традицій. Українська духовно-культурна спадщина, закарбована в пам'ятках сакральної культури, демонструє, у що вірили, чим жили, у чому вбачали розраду, спасіння і свій шлях до Бога багато поколінь українських євреїв, вірмен, німців, угорців, греків, а також кримських татар, кримчаків. Основа їхньої духовності, здавна зафіксована в костелах, мечетях, синагогах, церквах і монастирях України, потребує сьогодні нового прочитання. Звичайно, що розділена з минулого між різними політичними і культурними впливами сучасна Україна, постаючи розмаїтим культурним осередком, передбачає встановлення нових комунікативних засобів для посилення інтеграційних процесів. Одним із таких дієвих чинників може стати релігійний туризм.

Релігійний туризм здатен не тільки забезпечити економічне процвітання, але й реально вплинути на соціальний та духовний розвиток суспільства, сприяти зміцненню миру, безпеки,

досягненню взаєморозуміння і дружби між народами, формуванню якісно нової культури людських стосунків, що ґрунтується на принципах поваги до інших поглядів, переконань, принципів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Федорченко В.К., Дьорова Т.А. Історія туризму в Україні: Навч. посіб. / В.К. Федорченко, Т.А. Дьорова, передмова В.А. Смолія. – К.: Вища школа, 2002. – С. 11.
- ² Там само. – С. 12.
- ³ Терещенко Ю.І. «Український слід» в країнах Європи як об'єкт туристичної діяльності // Зб. мат. І Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні тенденції розвитку світового і вітчизняного туризму». – Біла Церква: Видавець Пшонківський О.В., 2016. – С. 9.
- ⁴ Шикеринець В.В. Деякі аспекти розвитку етнотуризму в Україні (на місцевому рівні) / В.В. Шикеринець // Розвиток етнотуризму: проблеми та перспективи : Зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. мол. вчених (Львів, 2–3 березня 2011 р.) / МОНМС України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів: ЛІЕТ, 2001. – С. 23.
- ⁵ Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-церковних відносин в Україні // Людина і світ. – 2001. – № 2–3. – С. 33–34.
- ⁶ Там само. – С. 36.
- ⁷ Там само. – С. 37–38.
- ⁸ Ляшкевич П. Туризм в Україні: сучасний стан та пріоритети розвитку // Освіта України. – 2005. – 15 листопада. – С. 5.
- ⁹ Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О.І. Шаблій. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2001. – 744 с.; Шевчук Л.Т. Сакральна географія: Навч. посіб. / Л.Т. Шевчук. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – 160 с.; Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2001. – 395 с.; Географія релігій / С.В. Павлов (гол. ред.), К.В. Мезенцев, О.О. Любіцева. – К.: АртЕк, 1998. – 504 с.
- ¹⁰ Яроцький П.Л. Паломницький (релігійний) туризм в Україні: перспективи розвитку // Релігієзнавство: Навч. посіб. – 2-ге вид. – К., 2004; Жданов Н.С. Паломницький туризм – проти і за // Турист. – 2003. – № 6.
- ¹¹ Божук Т.І. Релігійний туризм: термінологічний словник-довідник / [Автор-упорядник Т.І. Божук]. – Львів: Український бестселер, 2010. – С. 94.
- ¹² Сапелкіна З.П. Релігійний туризм: Навч. посіб. / З.П. Сапелкіна. – К.: Альтерпрес, 2009. – С. 91–92.
- ¹³ Яроцький П.Л. Філософський аспект паломницького (релігійного) туризму в Україні / П.Л. Яроцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/filotur111.html.
- ¹⁴ Релігійний туризм: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. Т.Т. Христова. – 2-е изд., испр. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – С. 35.
- ¹⁵ Релігія і соціокультурні зміни в Центрально-Східній Європі: Слухання в Комітеті Парламентської Асамблеї Ради Європи // Людина і світ. – 2001. – № 2. – С. 16.
- ¹⁶ Жданов Н.С. Вказ. праця. – С. 65.
- ¹⁷ Там само. – С. 67.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Ляшкевич П. Вказ. праця. – С. 6.
- ²⁰ Там само. – С. 7.
- ²¹ Медвідь Л.І. Релігійний туризм як один з напрямів розвитку туристичної галузі Закарпатської області / Л.І. Медвідь // Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан,

- перспективи: Мат. міжнар. наук. конф. «Туризм і розвиток регіону» (19–21 жовтня 2011 р., м. Івано-Франківськ; м. Яремче). – Вип. 3 / Гол. ред. В. Клапчук; відп. секр. В. Шикеринець; Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2011. – С. 361.
- ²² Там само. – С. 363.
- ²³ *Жданов Н.С.* Вказ. праця. – С. 6.
- ²⁴ Религиозный туризм. – С. 24.
- ²⁵ Там само. – С. 36.
- ²⁶ Там само. – С. 37.
- ²⁷ Там само. – С. 97.
- ²⁸ *Медвідь Л.І.* Вказ. праця. – С. 361.
- ²⁹ Там само. – С. 364.
- ³⁰ *Сапелкіна З.П.* Вказ. праця. – С. 98.
- ³¹ Релігія і соціокультурні зміни в Центрально-Східній Європі. – С. 18.
- ³² *Жданов Н.С.* Вказ. праця. – С. 8.
- ³³ *Сапелкіна З.П.* Вказ. праця. – С. 99.
- ³⁴ *Яроцький П.Л.* Паломницький (релігійний) туризм в Україні: перспективи розвитку. – С. 99.
- ³⁵ *Шевчук Л.Т.* Вказ. праця. – С. 27.
- ³⁶ *Сапелкіна З.П.* Вказ. праця. – С. 35.
- ³⁷ *Уварова Г.* Рекреаційно-туристичний потенціал України // Географія та основи економіки в школі. – 2008. – № 2. – С. 29.
- ³⁸ *Ляшкевич П.* Вказ. праця. – С. 8.
- ³⁹ *Уварова Г.* Вказ. праця. – С. 29.
- ⁴⁰ Там само. – С. 30.
- ⁴¹ Там само. – С. 31.